

ג. בעניין מלחמה בשבת

הרשות על עיירות של עכו"ם א"כ התחילו ג"י קודם השבת, ואם התחילו אין מפסיקין, אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת". והנה, בעוד שהטור הביא את דין התוספתא - "ואם התחילו אין מפסיקין", הרמב"ם השמיט הלכה זו, ויש לכאור מדוע.

נוסף לזאת, קיים קושי בסוף דברי הרמב"ם - "ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת". מקורם של דברים אלו הוא בירושלמי שבת (פ"א ה"ח): "אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת". מדברי הירושלמי עולה בבירור שבמלחמת מצוה מקיפין אפילו בשבת, ומכאן המקור לדברי הטור, שבמלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת. ברם, הרמב"ם השמיט זאת, והסתפק בלשון "ואין צריך לומר במלחמת מצוה", וצריך ביאור מדוע הרמב"ם השמיט את הדין המפורש בירושלמי, אע"פ שברור מתוך דבריו שהלכה זו מקורה בירושלמי.

הדרישה על הטור שם מפרש את דברי הגמרא באופן שיתאימו גם לדברי הרמב"ם. לפי הבנתו, דברי התוספתא - "ואם התחילו אין מפסיקין" - משמעם ברשות, ועל כן הרמב"ם לא הזכיר זאת, דזה נכלל בלשונו ש"עושיין עמהן מלחמה בכל יום ויום". המאמר מרדכי (סי' רמט ס"א), החולק על ביאור הדרישה, ציין שאף הב"י הולך בדרכו של הדרישה, שהרי הב"י ציין כמקור לדברי הטור את דברי הרמב"ם: "ומ"ש ואם התחילו אין מפסיקין -

א

הגמרא במסכת שבת (יט ע"א) מביאה ברייתא: "תנו רבנן: אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו - אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: עד רדתה - אפילו בשבת". בטעם האיסור לצור על עיר פחות משלושה ימים לפני שבת, נחלקו הראשונים: לדעת הרי"ף והרמב"ם, דין זה נובע מגדרי מצוות עונג שבת: "אין צרין על עיירות של גוים פחות משלשה ימים קודם השבת, כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלים וטרודים בשבת" (לשון הרמב"ם בהלכות שבת פרק ל' הלכה יג; בפרק זה הרמב"ם עוסק בהלכות כבוד ועונג בשבת). לעומת זאת, לדעת הרז"ה האיסור הוא משום "דכל שלשה ימים לפני שבת - קמי שבת מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד מפני פקוח נפש". מקורה של הברייתא הוא בתוספתא ערובין (פ"ג ה"ז), אלא ששם הברייתא פותחת בלשון: "מחנה היוצאה למלחמת הרשות אין צרין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת...". הרמב"ם והטור מביאים ברייתא זו להלכה, אולם בניסוחים שונים. הרמב"ם כתב (הלכות שבת פרק ב' הלכה כה): "צרין על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת, ועושיין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו: עד רדתה - ואפילו בשבת ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת". לעומתו, כתב הטור (או"ח ריש סי' רמט): "אין צרין במלחמת

גם זה שם, וכתבו הרמב"ם בפ"ב מהלכות שבת ופ"ו מהלכות מלכים".

לעומת זאת, הכנסת הגדולה (ריש סי' רמט) רואה אכן מחלוקת בין הרמב"ם והטור, דלפי הטור גם אם התחילו פחות מג' ימים לפני שבת אין מפסיקין, בעוד שמהרמב"ם מוכח שדווקא אם התחילו ג' ימים לפני השבת אין מפסיקין. ואין ראייה לדעת הטור מהלימוד "עד רדתה - אפילו בשבת", שאפילו אם התחילו שלא ברשות אין מפסיקין, דדילמא הכתוב מיירי דווקא כשהתחילו ג' ימים קודם.

מלשון התוספתא בעירובין ניתן היה להביא ראיה נגד שיטת הב"י והדרישה, שכן נאמר שם: "מחנה היוצאה למלחמת הרשות אין צריך על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת ואם התחילו אפי' בשבת אין מפסיקין, וכך היה שמיי הזקן דורש: עד רדתה - ואפי' בשבת", ובפשטות נראה שהכוונה היא שאם התחילו אפילו בשבת - אין מפסיקין. ברם, במנחת ביכורים ביאר את התוספתא באופן אחר, דכוונת המילים "ואם התחילו אפי' בשבת אין מפסיקין" היא שאם התחילו באיסור - אין מפסיקין אפילו בשבת. וכן הפיסוק בתוספתא במהדורת ליברמן - "ואם התחילו, אפי' בשבת אין מפסיקין". ונראה, שמה הכריח אותם לבאר כך את התוספתא הוא שלפי הפירוש הפשוט הראייה מ"עד רדתה - ואפי' בשבת" אינה מובנת, שכן ייתכן שהיתר זה הוא דווקא אם התחילו לפני הזמן. ויתרה מזאת כתב המאמר מרדכי, שאף להבנה שאם התחילו באיסור אין מפסיקין, אין בהכרח ראייה מ"עד רדתה", דגם כאן דילמא מיירי כשהתחילו ג' ימים קודם השבת.

והנה, פירושו של הדרישה ש"אם התחילו אין

מפסיקין" הכוונה כשהתחילו ברשות, הוא תמוה מכמה טעמים, וכבר עמד בזה המאמר מרדכי. ראשית, דכל היכא שנזכר הביטוי "אם התחילו אין מפסיקין" פירושו כשהתחילו שלא ברשות, כגון במשנה בשבת ט ע"ב - "לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין. ואם התחילו - אין מפסיקין", ועיין שם בתד"ה ואם התחילו, דמיירי אפילו התחילו באיסור. ועיין במאמר מרדכי שהביא טעמים נוספים לדחות את פירושו הדרישה. ויש להוסיף, דהנה הרז"ה כתב הטעם דאין מתחילין בפחות מג' ימים לפני השבת, מפני שנראה כמתנה לדחות את השבת כי אין לך דבר העומד מפני פיקוח נפש; הרי דפשוט לו לרז"ה דהפסקת הלחימה יש בזה חשש של פיקוח נפש, וא"כ פשוט שגם אם התחילו שלא ברשות אין מפסיקין. ואע"פ שהרמב"ם הביא טעם אחר, משום עונג שבת, מ"מ אין להניח שהראשונים נחלקו במציאות, אם יש סכנת נפשות בהפסקת הלחימה. ונראה שגם הדרישה מסכים לזה, אלא שהוא סובר שיש הבדל בין מצור למלחמה, וכל עוד לא התחילו במלחמה - אין סכנה בהפסקת המצור, וכן משמע מלשוננו, עיי"ש.

מכל מקום, עדיין יש לבאר את דברי הרמב"ם, שלא הזכיר שבמלחמת מצווה מתחילין אפילו בשבת, וכדמפורש בירושלמי. כבר עמד הכנסת הגדולה על כך שמדברי הרמב"ם בהל' שבת משמע שאין חילוק בין מלחמת מצווה למלחמת רשות, וכן משמע מדבריו בהל' מלכים (פ"ו הי"א) ע"פ כל כתבי היד (וכן הגירסה במהד' פרנקל): "צריך על עירות הגויים בשבת ועושין עמהם מלחמה בשבת, שנ': עד רדתה - ואפילו בשבת, בין

מכאן דהתוספתא ס"ל דאין זה דין דאורייתא, דאילו היה זה דין דאורייתא הרי שהיו צריכים להפסיק, לכל הפחות בזמן שאין חשש סכנה, כגון שהם באמצע המצור ולפני שהתחילו להילחם. ומכאן שמצד דיני מלחמה בשבת אין כל הגבלה, אלא רק מצד דין עונג שבת או שנראה כמתנה לדחות את השבת, וא"כ מובן מדוע אם כבר התחילו אין מפסיקין.

ואשר לדרשת שמאי - "עד רדתה - ואפילו בשבת", אין כוונת הברייתא להוכיח משם שאין מפסיקין, שהרי מפסוק זה אין להוכיח, כאמור, שאם התחילו פחות מג' ימים לפני השבת אין מפסיקין, דלמא מיירי שהתחילו ג' ימים קודם לשבת, וכדרשת הספרי על תחילת פרשה זו, שמסתיימת במילים "עד רדתה". כוונת הברייתא במילים "וכן היה שמאי אומר: עד רדתה - אפילו בשבת" היא דלפי"מ שאין מפסיקין, א"כ גם דרשת שמאי מיירי גם באופן שהתחילו, דאילו כוונת הברייתא הייתה להוכיח משמאי, היה צריך לכתוב 'שכן היה שמאי אומר', אבל מהלשון 'וכן היה שמאי אומר' מוכח שהפירוש כדביארנו. ולפי"ז, בדין שאם התחילו אין מפסיקין נתחדש חידוש גדול, דהא דאין יוצאין פחות מג' ימים אין זה דין דאורייתא כדברי הספרי, אלא דין דרבנן, שאינו קשור לאיסור חילול שבת בעצם הלחימה.

חידוש נוסף נאמר בהלכה זו ש"אם התחילו אין מפסיקין", והוא שבכל אופן התחלה בעי, ורק אם התחיל לפני השבת אין מפסיקין, אולם אם לא התחילו לפני השבת אין מתחילין בשבת. ומובן, שחילוק זה איננו מגדרי עונג שבת, דמה הבדל יש בין אם התחיל לפני השבת או בשבת, דסוף סוף אין דעתו מתיישבת עליו, אלא ע"כ גדר זה נובע מאיסור מלחמה

במלחמת מצוה בין במלחמת הרשות; הרי שלא הבדיל בין מלחמת מצוה למלחמת רשות. ואפילו ע"פ הגהת הכס"מ, שכתב שיש כאן ט"ס וצ"ל "צריך על עיירות של גויים" (ולהגהה זו אין אסמכתא בכה"י של הרמב"ם), עדיין אין הבדל בין מלחמת מצוה למלחמת רשות. ועיין מש"כ הלח"מ בהל' שבת (פרק ב' הלכה כה), שכתב שכוונת הרמב"ם היא שדווקא במלחמת מצוה מתחילין בשבת, ואיני יודע איך אפשר לפרש כן בדברי הרמב"ם, ודברים על הסתם נאמרו ומשמע בין במלחמת מצוה ובין במלחמת רשות.

ב

וז"ל הספרי בפרשת שופטים (פיסקא רג): "כי תצור אל עיר... ימים רבים, ימים - שנים, רבים - שלשה, מיכן אמרו: אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת". מדברי הספרי משמע דדין זה דאין צריך פחות מג' ימים הוא דין מדאורייתא, ומכאן קשה הן, על שיטת הרי"ף והרמב"ם שכתבו שדין זה טעמו משום פגיעה בעונג שבת, שהרי דין עונג שבת אפילו בשבת עצמה אינו אלא מדברי סופרים (רמב"ם הלכות שבת פרק ל' הלכה א); והן על שיטת הרז"ה, שכן גם הטעם שהוי כמתנה לדחות השבת אינו אלא מדרבנן. ועיין בריב"ש (סי' קא) שכתב דלפי הרז"ה אין זה איסור שבות, אלא גזרת הרואין. ועל כורחנו עלינו לומר, שלדעת ראשונים אלו דרשת הספרי אינה אלא אסמכתא בעלמא, וצ"ע מניין הסיקן זאת.

ונראה, שראשונים אלו פירשו את דברי התוספתא - "אם התחילו אין מפסיקין" - כשהתחילו באיסור, וכדעת הטור לפי כנסת הגדולה וכדעת המאמר מרדכי, וא"כ מוכח

בשבת. ולפי"ז צ"ל שגם הפסוק "עד רדתה" מיירי בהמשך הלחימה. ואלמלא דברי הירושלמי הרמב"ם היה צריך להביא את הדין שאם התחילו אין מפסיקין בגלל שני החידושים, אולם לאחר שהרמב"ם הביא את הירושלמי, הרי ששני החידושים האלה מיותרים, כמו שנבאר.

הזכרנו לעיל את דברי הירושלמי - "אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת. הדא דתימר במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב: כה תעשה ששת ימים, וכתיב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים, וכתיב עד רדתה - אפילו בשבת". הפני משה שם התקשה, כיצד לדעת הירושלמי ניתן ללמוד מהפסוק "עד רדתה", דמיירי במלחמת רשות, לדין מלחמת מצווה; וע"כ צ"ל דמה שהקיפו את יריחו ששה ימים קודם השבת אין זה נקרא התחלה, כמ"כ הכנסת הגדולה שם. אך עדיין קשה, כיצד ניתן ללמוד מהדין ביריחו לדורות, והרי שם היה ציווי מפורש מאת ה', וכשם שהקפת החומה כשלעצמה הייתה הוראת שעה, ניתן לומר שה"ה הציווי "והיה במשוך בקרן היובל... ועלו העם איש נגדו" (יהושע ו', ה) אף הוא היה הוראת שעה!¹ ונראה, שלשם כך מבואר בירושלמי שהלימוד הוא מ"עד רדתה - אפילו בשבת", כלומר דבזה שיריחו נכבשה בשבת נתגלה להם שהפסוק "עד רדתה" מלמד שאין איסור להילחם בשבת ומותר אפילו להתחיל, ומכיון ש"עד רדתה" נאמר על מלחמה רשות, ע"כ מדאורייתא גם במלחמת רשות מותר להתחיל אפילו בשבת.

ונראה, דמכאן מקורו של הריב"ש (סי' קא), שכתב: "והיה דאין צריין... יש בה התר א' מיוחד, שאם התחילו אין מפסיקין, ומחללין את השבת לכל צרכי המצור, ואפילו שלא מפני הסכנה; כמו שבא הקבלה: עד רדתה, ואפילו בשבת"; דלכאורה מנא ליה חידוש זה, דילמא "עד רדתה" בא להרחיב את דין פיקוח נפש גם למקרים שהסכנה אינה כ"כ ברורה, כדעת הבה"ג בהסבר ההיתר לכבות גחלת של מתכת, אע"פ דהוי איסור דאורייתא, משום שזקק של רבים כסכנת נפשות הוי (שבת מא ע"ב, עיין ברמב"ן ובר"ן שם); ומנ"ל שמוותר אפילו כשאין סכנה כלל? אך לפי דברי הירושלמי אתי שפיר, דכיוון שהתורה התירה אפילו להתחיל מלחמת רשות בשבת, כפי שלומד הירושלמי מ"עד רדתה", הרי שמכאן ניתן ללמוד, שמלחמה מותרת גם כשאין סכנה כלל, ומכאן שההיתר לחלל שבת מצד "עד רדתה" אינו מבוסס על פיקוח נפש, אלא הוא נובע מדין כיבוש; ועיין בצפנת פענח על הרמב"ם (פרק ב' הלכה כג).

ועפ"י אתו שפיר דברי הרמב"ם בהל' שבת (פרק ב' הלכה כה) שהבאנו לעיל, דמאחר שהרמב"ם הזכיר שיריחו נכבשה בשבת, א"כ ע"כ מלחמת כיבוש מותרת בשבת מדאורייתא, וממילא אין צורך לציין שאם התחילו אין מפסיקין, דכל הדין של התחלה ג' ימים לפני השבת אינו קשור לדיני מלחמה, אלא רק מטעם עונג שבת, וכמבואר ברמב"ם בפרק ל' הלכה א. ומטעם עונג שבת אם התחיל פחות מג' ימים לפני השבת, לא קיים מצוות עונג שבת, אולם אין כל סיבה להפסיק את הלחימה מטעם זה. ואתי שפיר שהרמב"ם אינו מבדיל בין מלחמת מצווה למלחמת רשות,

1 ועיין מדרש רבה במדבר פ"ד סוף אות א.

דלכאורה אין ראייה מעבודה שהותרה בשבת, למילה שהיא רק בגדר דחוייה. ואמנם למסקנה מוכיח הגר"א מכמה סוגיות שגם מילה היא בגדר הותרה, אולם ברור שעצם העובדה שמילה הותרה בשבת אינה מונעת לדעת הגר"א את האפשרות לומר דשבת דחוייה אצל מילה. ואם נאמר דדין "עד רדתה" הוא בגדר דחוייה, א"כ גם לריב"ש אם יש אפשרות לדחות את הלחימה מבלי שהדחייה תשנה את הסיכויים לכבוש, הרי שנצטרך לדחות את הלחימה בשבת.

והנה בגמרא בשבת יט ע"א, לפני הברייתא של "אין צרין", איתא: "תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת". וכתב הרז"ה שם: "והא דתנו רבנן אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת... ולי נראה טעם אחר, בין בזו בין במה שאמרו אין צרין על עיירות של נכרים, דכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלושה ימים קודם השבת קמי שבתא מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד בפני פיקוח נפש. והוא הדין להפריש במדברות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת". והנה בהפלת ספינה ובפרישה למדברות לא נאמר ההיתר של "עד רדתה", וע"כ סגי ההיתר מדין פיקוח נפש להפליג בספינה ולצאת למדברות.

והנה הרז"ה הכליל את הדין של אין צרין על עיירות עכו"ם עם הדין של אין מפליגין, וכתב על כולם דנראה כמתנה לדחות את השבת, דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. ומכאן משמע, שלדעת הרז"ה אע"פ שבמצור על עיירות עכו"ם יש לימוד מיוחד מ"עד רדתה", דמחללין את השבת לכל צרכי המצור ואפילו שלא מפני הסכנה, מכל מקום יסוד הדין

דמדאורייתא אכן אין הבדל, שהרי מ"עד רדתה" אנו למדים דאין איסור כיבוש בשבת אפילו במלחמת רשות. ועפ"ז אתו שפיר גם דברי הרמב"ם בהל' מלכים (פרק ו' הלכה יא), שהבאנו לעיל, ע"פ נוסח כה"י והדפוסים, דהרמב"ם מדבר שם מצד דיני מלחמה מדאורייתא, ובדינים אלו אין אכן הבדל בין מלחמת מצווה למלחמת רשות. ולגבי הדין מדרבנן של התחלה ג' ימים קודם השבת, הרמב"ם לא הזכיר זאת בהל' מלכים, שכן אין זה דין מדיני מלחמה, אלא מגדרי מצוות עונג שבת, שאותם כבר הזכיר פעמיים בהל' שבת, בפ"ב בקצרה ובפ"ל בהרחבה.

ג

והנה יש לדון, אם היתר זה להלחם בשבת מדין "עד רדתה", הוא בגדר הותרה או דחוייה. שאלה זו קיימת בין אם נאמר שדין "עד רדתה" מבוסס על הרחבת דין פיקוח נפש, ובין אם הוא מבוסס על דין כיבוש, כפי שביארנו. דהנה ממה שכתב הריב"ש ש"עד רדתה" בא לחדש שמותר להלחם אפילו כשאין סכנה, אין להוכיח דיש כאן דין הותרה, שהרי במילה יש לימוד מפורש "וביום השמיני ימול בשר ערלתו - ואפילו בשבת" (שבת קלב ע"א), ואעפ"כ העלה הגר"א אפשרות לומר שהיתר זה הוא רק בגדר דחוייה, ולא הותרה. וז"ל השו"ע והרמ"א (יו"ד סי' רסו סי"ד): "יש ליהזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה אחת בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל הוא עצמו יפרע. הגה: ולא מצאתי ראייה לדבריו, ואדרבה נראה לי דשרי, דהא מילה דחיא שבת כמו עבודה במקדש שכמה כהנים היו עובדים ומחללים שבת, דמאחר דשבת ניתן לדחות הרי הוא כחול לכל דבר". וכתב הגר"א שם (ס"ק כה) על דברי הרמ"א,

הרמב"ן מהא דאיתא בריש ביצה, דלדעת בית הלל לא ישחוט חיה ועוף ביו"ט לכתחילה, אא"כ היה לו עפר מוכן מבעוד יום, ואמרינן התם בגמרא (ז ע"ב) דלכו"ע בעינן שיהיה לו דקר נעוץ מבעוד יום, ואם כדברי הרמב"ן, מדוע לא יתירו לו לשחוט בכל מקרה מפני מצות שמחת יום טוב, דלאחר שחיטה הרי איכא מצות עשה דכיסוי, ותדחה איסור דרבנן דחפירת הדקר, ודין הוא שלא נדחה מצות שמחת יו"ט בשעתה, שלא נבוא לידי איסור דרבנן לאחר שחיטה. ותירץ החת"ס, דלא דמי שבת, דפיקוח נפש הוי בגדר הותרה, לכיסוי הדם, דרק דחי ליה ליו"ט. משמע, אם כן, דאף לדבריו לו היינו אומרים דשבת הוי בגדר הותרה, לא היה מקום לאסור מצד שיבוא לידי חילול שבת, ורק אם אמרינן דחוויה חיישינן הכי.

לפי סברה זו של הישועות יעקב והחתם סופר נצטרך לומר שגם לריב"ש אין זה אלא דין דחוויה, שהרי הריב"ש הסכים לפירוש הרז"ה, דכתב שם: "אבל הרב בעל המאור ז"ל כתב טעם אחר, בין בזו, בין במה שאמרו: אין צריך על עיירות של כותים, דכולהו מקום סכנה הוא, וכל ג' ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת... ואע"פ שהריא"ף והר"ם ז"ל פירשו ברייתא זו בדרך אחרת, כמ"ש למעלה, מכ"מ הדין דין אמת; וכן הסכים מורי הר"ן ז"ל בפירושו ההלכות שלר". אולם נראה דאין הכרח לומר זאת, ואפשר לומר דהריב"ש ס"ל בזה דין הותרה, ואע"כ אפשר לומר את הסברה של נראה כמתנה לדחות את השבת, כרז"ה, שהרי כתב "ומה שהתירו כאן להולך לדבר מצוה, היינו לפי שאינו עושה אסור בשבת כלל. ואין כאן אלא שהפליג בחול,

של "עד רדתה" הוא מדין פיקוח נפש, והלימוד מ"עד רדתה" בא להרחיב את דין פיקוח נפש, וכעין שיטת הבה"ג שהזכרנו לעיל בהיתר כיבוי גחלת של רבים. ולפי"ז, התורה התירה לחלל את השבת לכל צרכי המצור, אע"פ שלא בכל הצרכים יש משום פיקוח נפש, משום שבמצב של מצור ומלחמה ייתכן שמניעה מעשיית כל הצרכים תגביר את הסכנה.

והנה מתוך דברי הרז"ה נראה, שכל ההיתר אינו אלא בגדר "דחוויה", ולא "הותרה".

וכן כתב הישועות יעקב (או"ח סי' רמח ס"ק ב): "והנה אי נימא דבפיקוח נפש הותרה שבת, א"כ מהכ"ת לא נתיר לו כעת לעשות בחול כל מה שירצה, ואם יגיע לכלל פיקוח נפש ויצטרך לחלל שבת הרי יעשה באמת דבר המותר, לכך מתירין אף שיגיע אח"כ לחשש סכנה; אבל אי נימא דדחוויה שבת אצל פיקוח נפש - היינו אם כבר אירע לו דבר סכנה, אבל לעשות בתחילה דבר שיגיע אח"כ לכלל סכנה ויצטרך לחלל שבת - אסור לעשותו, וזה ברור מאד".

וכן משמע מדברי החתם סופר בחידושו לביצה (ז ע"ב, מהדורא תנינא), דהביא את מחלוקת הראשונים בפרק ר' אליעזר דמילה (קלד ע"ב), בעניין נשפכו החמין ונתפזרו הסממנים לפני המילה. דעת רז"ה והרשב"א שם, דתידחה המילה ולא תידחה השבת, ואע"פ שבנשפכו החמין ונתפזרו הסממנים לאחר המילה דוחים את השבת מפני הסכנה, מ"מ אם נשפכו לפני המילה, מוטב שתידחה המילה, כדי שלא נצטרך לחלל את השבת. אך דעת הרמב"ן בחידושו שם, דאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לחלל את השבת, דבחר הכי פיקוח נפש הוא דדחי לה, ולא מכשירי מילה. והקשה הרשב"א על

הכרח לתלות את דברי הרז"ה אלו באלו, שכן דווקא בספינה ובשיירה יש לאסור, מפני שהדבר נראה באופן שלילי, בעוד שבמילה, דמיירי בקיום מצות עשה בזמנה, ודאי שלא שייכת גזרת הרואין, ועל כן אין קשר בין הדברים. שיטת הרז"ה במחלוקתו עם הרמב"ן נוגעת לגדרי היקף היתר עשיית מכשירי מילה בשבת, ואין לה עניין עם פיקוח נפש בשבת.

כאן מקום להעיר על דברי החת"ס בתשובתו הנ"ל, שתמה על הריב"ש והתשב"ץ, הנוקטים כשיטת הרז"ה, שפסקו כשיטת הרמב"ן בחידושיו (שבת יט ע"א), שכל האיסור הוא רק בספינה שכל הנוסעים בה הם ישראל, חוץ מהספנין, ונראה כמתנה לעשות מלאכתו בשבת ע"י כותי, אך אם איכא רוב גויים שרי, דאדעתא דידהו עבדא. וכ"כ הרמ"א (או"ח סי' רמח ס"ג), דאם קנה בספינה שביתה מע"ש, מותר להפליג בה אפילו בשבת. ותמה החת"ס: "מה יועילו רוב גויים, והלא אם יארע סכנה והאניה חישבה להישבר הלא כל אדם בספינה מחלל שבת להציל נפשו כידוע, ודומיא דאין צריך על העיירות, בודאי איכא סכנת נפשות וחילול שבת בגופו להציל נפשו, וה"ה בספינה, וא"כ מה יועיל רוב גויים?". ומש"ה כתב, דדעת רז"ה והרמב"ן רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, והרמב"ן לא חש כלל לסכנת נפשות, דאם אכן יארע מצב של פיקוח נפש, הרי שאז פיקוח נפש הוא שידחה שבת, וכל החשש הוא רק מצד מלאכת גוי, שדרך הספנין לקשור ולהתיר החבלים כנגד הרוח, ונמצא מחלל שבת שהגוי עושה מלאכה בשבילו, ולזה כתב הרמב"ן דאם יש רוב גויים בספינה מותר. ואנו תמהים על תמיהתו, דהלא הדברים מפורשים בריב"ש, דלאו בגלל החשש שהאניה

שמרא' כמתנ' לחלל את השבת לכתחלה, ואין זה אסור שבות, אלא גזרת הרואין". וייתכן שהדברים מדוייקים ברז"ה עצמו, שכתב דהוי רק "נראה" כמתנה לדחות את השבת. ואם כן, אף אם ס"ל דהיתר פיקוח נפש הוא בגדר הותרה, מ"מ יש לאסור לכתחילה מפני הרואין, ולא מעיקרא דדינא.

עפ"י ניתן לבאר את שיטת התשב"ץ, דמחד גיסא ס"ל דשבת הותרה לעניין פיקוח נפש,² ומאידך גיסא ס"ל כרז"ה, ומשום כך כתב (ח"א סי' כא) בתינוק שחלה ונתרפא, דאין מלין אותו בה' בשבת, משום שיצטרכו לחלל עליו שבת בג' למילתו (ועיין בש"ך יו"ד סי' רסו ס"ק יח, שנידחו דבריו להלכה). ולדידן אתי שפיר, דייתכן דאף הרז"ה ס"ל דשבת הותרה לעניין פיקוח נפש, ואעפ"כ מפני גזרת הרואין גזרו שלא להיכנס לכתחילה למצב כזה.

והנה, הישועות יעקב שם כתב דמחלוקת הרי"ף והרז"ה בעניין ספינה ושיירה, תלויה במחלוקת הראשונים הנ"ל בעניין נשפכו החמין ונתפזרו הסממנים לפני המילה, דהרז"ה אזיל לשיטתיה, דכיון דס"ל דאסור לאדם להיכנס למצב שבו הוא מתנה לדחות את השבת, ממילא אם נתפזרו הסממנים לפני המילה, הרי שאם ימולו יצטרכו לחלל את השבת, והדבר אסור לשיטת הרז"ה. וכ"כ החת"ס (ח"ו, ליקוטים סי' צז), דמסתבר דלפי שיטת הרמב"ן אין מקום לאסור להפליג בע"ש מחשש שיצטרך לדחות את השבת בגלל פיקוח נפש. אולם ע"פ מש"כ לעיל, הרי שאין כל

2 כפי שכתב בח"א סי' נד, דבשבת איכא קראי דהותרה אצל פיקוח נפש, משא"כ בשאר איסורים, דאינם אלא בגדר דחוייה; וע"ע בדבריו בח"ג סי' לח.

תישבר ויצטרכו לחלל שבת נראה כמתנה לדחות את השבת, אלא בגלל קשירת החבלים התמידית, הנחוצה למנוע סכנת נפשות, שכך כתב הריב"ש: "אבל הר"ז הלוי ז"ל לא חשש לעונג שבת בזה, ופירש טעם האסור מפני המלאכה שהן צריכין לעשות תמיד בספינה, לקשור הוילון ולהתירו ושאר מלאכות האסורות מן התורה, אלא מפני הסכנה מותרין הן". וממילא אתי שפיר, דיש מקום להקל בספינה של גויים ורובם גויים והמלאכה נעשית בשביל גוי, אף לשיטת רז"ה, ותמיהת החת"ס צ"ע.